

yid Muhammed el-Garb, Şeyh Ahmed es-Satîha ez-Zeylaî, Seyyid Ali el-Kab', Şeyh Ali Mutayr gibi âlim ve şeyhlerden faydalandı. Bir müddet sonra Mekke'de Seyyid Ebû'l-Gays Şecer, Şeyh Sultân el-Meczûb gibi âlimlerin sohbetlerine katıldı. Ardından Medine'ye döndü ve burada Şeyh Ahmed b. Fazl, Ömer b. Kutb el-Âdilî, Şehâbeddin el-Melkânî ve diğer bazı âlimlerin meclislerine devam etti.

Kuşâşî babasından Ahmediyye, Rifâ'iyye, Kuşeyriyye, Şâzeliyye ve Kâdiriyye icâzeti aldı (*es-Simţû'l-mecîd*, vr. 25^{a-b}, 53^b-54^a). Medine'de hadis ve diğer bazı ilimleri tahsil ettiği şeyh Ahmed b. Ali eş-Şinnâvî'nin kızıyla evlendi, onun ölümünden sonra halifesi olarak yerine geçti. Ayrıca ondan Gavsıyye tarikatının temel kitapları arasında sayılan Muhammed Gavs'ın *el-Cevâhîr-ü'l-hams* adlı eserini okudu (a.g.e., vr. 29^a). Şinnâvî'den başta Şüttâriyye olmak üzere Sıddîkiyye (Tayfûriyye), Üveysiyye, Hızriyye, İlyâsiyye, Cüneydiyye, Kuşeyriyye, Nakşibendiyye, Kâdiriyye, Gülşeniyye, Sühreverdiyye, Çiştiyye, Rifâ'iyye, Ahmediyye, Şâzeliyye, Hemedâniyye, Vefâiyye ve Firdevsiyye-i Kübreviyye hilâfeti aldı (silsileler için bk. a.g.e., vr. 28^a-33^b, 44^a-45^b, 52^a-57^a). Kuşâşî ayrıca, hem Muhammed Gavs yoluyla hem de birinde Şehâbeddin es-Sühreverdi, diğerinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bulunduğu iki ayrı yolla Veyssel Karanî'ye ulaşan silsilesini kaydetmiş, Muhammed Gavs'a Bâyezîd-i Bistâmî, Abdülkâdir-i Geylânî, Şehâbeddin es-Sühreverdi gibi zatlardan bâtinî olarak gelen hilâfetlerin de kendisine ulaştığını belirtmiştir (a.g.e., vr. 34^a). Onun Şinnâvî'nin pîrdâşı Seyyid Es'ad Belhî'nin sohbetlerine de katıldığı ve bu zatın ahvaline vâris olduğu nakledilir. Harîrîzâde, Kuşâşî'nin Şinnâvî vasıtasıyla Zeyniyye tarikatının bir şubesinden de hilâfet aldığı gösteren bir silsileyi kaydetmiştir (*Tibyân*, II, vr. 106^b). Kendisine ulaşan bütün silsilelerden icâzet verdiğini belirten Kuşâşî, ölümünden sonra yerine geçen İbrâhim b. Hasan el-Kûrânî ile İsâ b. Muhammed es-Salebî'yi en yetkin halifeleri olarak zikreder (*es-Simţû'l-mecîd*, vr. 34^b). Diğer ileri gelen halifeleri Açeli Abdür-raûf es-Sinkilî, Seyyid Abdurrahman el-Mağribî el-İdrîsî, Şeyh Mehnâ b. İvaz, Seyyid Abdullah Bâ-Fakih'tir. Kuşâşî'den sonra Medine'de İbrâhim el-Kûrânî'den de hilâfet alan Abdür-raûf es-Sinkilî, Açe'ye dönerek Şüttâriyye tarikatını yaymaya çalışmıştır. Öğrencileri vasıtasıyla tari-

kat Cava ve Endonezya'ya da götürülmüştür. Endonezya'da faaliyet gösteren tarikatlardan birinin Kuşâşîyye diye kaydedilmesi (*DîA*, XI, 199), tarikatın zaman içinde Şeyh Kuşâşî'ye nisbetle de anıldığı veya bu isimle bir kol oluştuğunu aklara getirmektedir. 1071 (1661) yılı sonunda Medine'de vefat eden Kuşâşî, Bakî Mezarlığı'na defnedildi. Mâlikî iken şeyhi Şinnâvî'nin Şâfîî olması sebebiyle kendisi de bu mezhebe geçen Kuşâşî, döneminde vahdet-i vücûdu savunuların önderi olarak tanınmış, kendisini asrın "hatmü'l-evliyâ"sı olarak görmüş ve devrin ileri gelen birçok şeyhi tarafından zamanın imamı kabul edilmiştir.

Eserleri. Kuşâşî'nin çoğu tasavvufa dair yetmiş civarında eser kaleme aldığı ve bunlardan elli kadarının kaynaklarda zikredildiği belirtilmektedir. 1. *es-Simţû'l-mecîd fî selâsili ehli'l-bey'a ve ilbâsi'l-hırka ve'l-taşavvuf ve sülûki ehli't-tevhîd* (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1197, 1221; Esad Efendi, nr. 1491). Zikrin çeşitleri ve tarikatlara göre usulleri, hırka giyme, biat âdâbı gibi konuları ve müellifin hilâfet aldığı tarikatların silsilelerini kaydettiği eser basılmıştır (Haydarâbâd 1327). 2. *ed-Dürretü's-semîne fî mâ li-zâ'iri'n-nebî (a.s.) ile'l-Medîneti'l-münevvere*. Hz. Peygamber'i ziyaret etmenin âdâbı ve bunun sağladığı mânevî faydalar hakkındadır (Mısır 1326). 3. *Miftâh min mefâtîhi'r-rahme fî izâ'ati kerâme min kerâmeti'l-ümme* (Hacı Selim Ağa Ktp., Kemankuş Emîr Hoca, nr. 246). Bazı mübarek gün ve gecelerle bu zamanlarda yapılması tavsiye edilen nâfile ibadetlere dairdir. 4. *Kelime-tü'l-cûd 'ale'l-kavli bi-vaḥdeti'l-vücûd* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 428). Mustafa Tuncay tarafından yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır (1997, MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü). 5. *el-İfâde bimâ beyne'l-iḥtiyârî'l-ilâhî ve'l-irâde*. 6. *Kitâbü Sûreti's-sa'âde bi-tilâveti kitâbi'l-ibdâ' ve'l-i'âde*. Kuşâşî, Süleymaniye Kütüphanesi'nde aynı mecmua içinde bulunan (Reşid Efendi, nr. 428) bu eseriyle bir önceki eserinde Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin bazı görüşlerine açıklık getirmiştir. 7. *el-Manzûme fi'l-'akâ'id* (Süleymaniye Ktp., Cârullah Efendi, nr. 1251; Şehid Ali Paşa, nr. 1696, 2722). İtikadî konuların manzum olarak anlatıldığı birkaç varaklık risâle, Kuşâşî'nin halifesi İbrâhim b. Hasan el-Kûrânî tarafından *Kaşdû's-sebîl ilâ tevḥîdi'l-hakḳi'l-vekîl* adıyla şerh edilmiştir (Süleymaniye Ktp., Bağdatlı Vehbi Efendi, nr. 795; Şehid Ali Paşa, nr.

1696). Kûrânî bu şerhini daha sonra ihtisar etmiştir (Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 2722). 8. *el-İşâbe fî şerḥi Dürreti'l-kalâ'id* (TSMK, Hazine, nr. 180). 9. *Kitâbü'l-Mikyâs fî neyli ma'rifeti'l-ḥurefâ'i billâhi'l-ikyâs* (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 428).

Kuşâşî'nin ayrıca Abdülkerîm el-Cîlî'nin *el-İnsânü'l-kâmil* adlı eserinin 50-54. bölümlerine yaptığı bir şerhi bulunmaktadır (Süleymaniye Ktp., Reşid Efendi, nr. 428). Kaynaklarda adı geçen diğer bazı eserleri de şunlardır: *Kitâbü'n-Nuşûş, Bustânü'l-âbidin ve ravzû'l-ârifin, Şerḥu 'Akidi İbn 'Afif, el-Kelime-tü'l-vüşâ fî şerḥi Hikemi İbn 'Atâ* (diğer bazı eserleri için bk. Muhibbî, I, 345; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 161; Abdülhay el-Kettânî, II, 971). Kuşâşî'nin bir de divanı vardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Kuşâşî, *es-Simţû'l-mecîd fî selâsili ehli'l-bey'a ve ilbâsi'l-hırka ve'l-taşavvuf ve sülûki ehli't-tevhîd*, Süleymaniye Ktp., Şehid Ali Paşa, nr. 1197, tür.yer.; Ayyâşî, *er-Rihletü'l-Ayyâsiyye*, Fas 1316, I, 407-429; Muhibbî, *Hulâsatü'l-eser*, I, 343-346; Harîrîzâde, *Tibyân*, II, vr. 106^b; Serkis, *Mu'cem*, II, 1513; *Hediyetü'l-ârifin*, I, 161; *İzâhu'l-meknûn*, I, 413; II, 300; *Fihrisü'l-Hizâneti't-Teymûriyye*, Kahire 1367/1948, III, 243; Abdülhay el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 970-971; M. Ömer Hammâde, *A'lâmü Filistin*, Dimaşk 1985, I, 259-261; Dihhudâ, *Luḡatnâme*, XXI/B, s. 297; A. H. Johns, "al-Kuşâşî", *EP* (İng.), V, 525-526; "Ahmed b. Muhammed b. Yûnus ed-Deccânî", *Mu.Fs.*, I, 109; Nihat Azamat, "Abdür-raûf es-Sinkilî", *DîA*, I, 294; İsmail Hakkı Göksoy, "Endonezya", a.e., XI, 199.

REŞAT ÖNGÖREN

KUŞÇUBAŞI, Eşref Sencer (1873-1964)

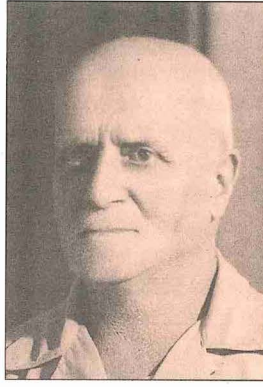
Osmanlı Devleti'nin
ilk istihbarat kurumu olan
Teşkilât-ı Mahsûsa'nın kurucusu
ve ilk başkanı.

İstanbul'da doğdu. Babası Sultan Abdülaziz'in kuşçubaşısı Mustafa Nûri Bey'dir. Dedesi de Osmanlı sarayında kuşçubaşısı olan Eşref Sencer bunu önce unvan, daha sonra soyadı olarak aldı. Ailesi baba tarafından Çerkezler'in Ubuh koluna, anne tarafından Sultan Sencer'e bağlıdır. Öğrenimini askerî okulda yaptı. Mekteb-i Harbiye'nin son sınıfında iken Sultan Abdülhamid'e karşı olan Yeni Osmanlılar'la iş birliği yapan babasıyla birlikte Hicaz'a sürüldü. Bir yıl kadar Tâif'te kaldı; buradan firar ederek kardeşi Selim Sâmî Bey'le birlikte mücadeleye başladı. Etrafına topladığı genç subaylarla isyan edip üze-

rine gönderilen kuvvetleri yendi, bu sırada pek çok silâh, para ve malzeme ele geçirdi. Kendisi gibi sürgünde bulunan veteriner Miralay Râsim Bey'in telkiniyle Teşkilât-ı Mahsûsa'yı kurdu (1898) ve ilk başkanı oldu. Bir ara Kıbrıs'a ve Avrupa'ya gitti. Avrupa'da Jön Türkler'le temas kurdu. Hoca kılığında Makedonya'ya geçip Üçüncü Ordu'nun kadrosuna girdi. Burada faaliyet gösteren İttihatçılar'dan Ni-yâzi, Enver ve Eyüp Sabri beylerle sıkı iş birliği yaptı. Meşrutiyet'in 1908'de yeniden yürürlüğe girmesinde hizmeti geçti. Faaliyetlerini Meşrutiyet döneminde de sürdürdü. Bu arada Teşkilât-ı Mahsûsa, Sultan Reşad tarafından onaylanarak resmîyet kazandı ve başkumandanlığa bağlandı (1910). Bu teşkilâtın başkanı olarak 1914 yılı başlarında Hint Hilâfet Komitesi'nin Zürih'teki toplantısına gitti. Trablusgarp ve Balkan savaşlarına da katılan Eşref Sencer, gönüllü milis kuvvetlerinin başında Edirne'nin geri alınmasında ve Bâbîâlî'ye rağmen Batı Trakya'da müstakil bir Türk cumhuriyetinin kurulmasında önemli rol oynadı (1913).

Teşkilât-ı Mahsûsa reisi olarak I. Dünya Savaşı'nın ilk yılında beş arkadaşıyla birlikte gizlice Hindistan'a giderek Pamir'den Türkistan'a geçti. Burada Ruslar'ı çok zor durumda bırakan Yedisu-Kırgız ayaklanmasını başlattı. Büyük devletlerin ve Araplar'ın Osmanlı Devleti aleyhine kışkırtmalarına karşı teskin edici faaliyetlerde bulunmak ve İslâm birliği hareketini gerçekleştirmek için teşkilât üyelerinden Said Nursi ile birlikte bir Alman denizaltısıyla Kuzey Afrika'ya gitti. Libya, Cezayir ve Fas'ta dolaştı. Hayber'de muhasara altındaki Osmanlı ordusuna para ve mühimmat götüren kafilenin başında iken İngiliz ve âsi Şerif Hüseyin kuvvetlerinin pususuna düştü. Kahramanca bir çarpışmadan sonra ağır yaralı olarak ele geçti

Eşref
Sencer
Kuşçubaşı

ve Malta'ya sürüldü. Mütareke'den sonra Malta'dan kaçtı. İstanbul'da işgalcilere karşı ilk direniş hareketini hazırladı. Çerkez Ethem'in İstiklâl Savaşı'na girmesini sağlayan Eşref Sencer, Cumhuriyet'in ilânı üzerine kardeşi Hacı Selim Sâmî Bey'le birlikte "Yüzellilikler" arasında yurt dışına çıkarıldı. Bu gurbet günlerinde yine kendisi gibi vatanından uzakta Mısır'da bulunan Mehmed Âkif'le (Ersoy) sürekli mektuplaştı. Türkiye'ye döndükten sonraki hayatını Salihli ve Söke'deki çiftliklerinde geçirdi, 1964 sonbaharında Söke'de vefat etti.

Çalışkan, cesur, teşkilâtçı bir kişi olan Eşref Sencer, uzun ömrü boyunca yaşadığı olayları ve yaptığı hizmetleri *Tarihe Benden Haberler* adı altında kaleme almıştır. İmparatorluğun son çeyrek asrına ışık tutan birçok gerçeği otantik belgelerle ortaya koyan basılmamış bu hâtıratı Celal Bayar *Ben de Yazdım* adlı eserinde kısmen kaynak olarak kullanmıştır. Ancak Cemal Kutay, Bayar'ın bu hâtıratı ayıklayarak tarafgirane kullandığını öne sürer (*Tarih Sohbetleri*, I, 58 vd.). *Tarihe Benden Haberler*'in önemli bir kısmının Cemal Kutay'ın özel kütüphanesinde bulunduğu ve bu tarihçi tarafından kısmen değerlendirildiği anlaşılmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

Fuat Gücüyener, *Sina Cölü'nde Türk Ordusu*, İstanbul 1949, tür.yer.; Cemal Kutay, *Siya-sî Mahkûmlar Adası : Malta*, İstanbul 1963, tür.yer.; a.mlf., *Birinci Dünya Harbi'nde Teşkilât-ı Mahsûsa ve Hayber'den Türk Cengi*, İstanbul 1964, tür.yer.; a.mlf., *Lavrens'e Karşı Kuşçubaşı*, İstanbul 1965; a.mlf., *Tarih Sohbetleri*, İstanbul 1966, I, 58 vd., 94-95, 163 vd.; a.mlf., *Örtülü Tarihimiz*, İstanbul 1975, I, tür.yer.; Celal Bayar, *Ben de Yazdım*, İstanbul 1967, IV, 1229 vd., 1254 vd., 1289 vd., 1368, 1396; V, 1556, 1567, 1569 vd.; Ergun Hiçyılmaz, *Belgelerle Teşkilât-ı Mahsûsa ve Casusluk Örgütleri*, İstanbul 1979, tür.yer.; Tarık Zafer Tunaya, *Türkiye'de Siyasal Partiler*, İstanbul 1989, III, 275 vd., 286; "Kuşçubaşı, Eşref Sencer", *TA*, XXII, 385.

NECMETTİN ŞAHİNER

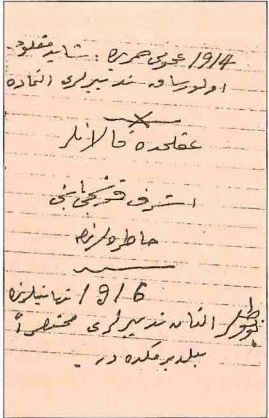
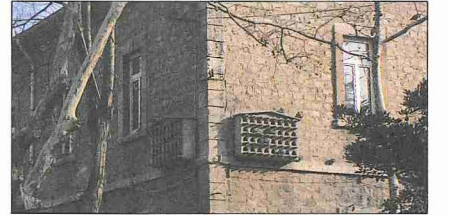
KUŞEVİ

Serçe, güvercin gibi kuşların barınması için binaların cephelerine yapılan ve zamanla süsleme ögesi niteliği kazanan kuş yuvası.

Literatürde kuş köşkü, kuş sarayı, serçe sarayı ve güvercinlik adlarıyla da geçer. Osmanlı mimarisinde XVI. yüzyıldan itibaren örneklerine rastlanan siva, ahşap, tuğla veya taştan işlenmiş kuşevleri çoğunlukla cami, medrese, han ve türbelerde görülmekle birlikte sivil mimaride de uygulama alanı bulmuştur. Yapıların kuzey rüzgârı almayan cephelerine ve kuşların düşmanlarının ulaşamayacağı yüksekliklere, güneşten ve yağıştan korunmaları için geniş saçakların, kornişlerin ve konsolların altına yerleştirilmiştir. Bunların en güzelleri İstanbul'da olmak üzere Anadolu ve Rumeli'de çeşitli örneklerine rastlanmaktadır (toplu halde yayımlanmış otuz dört fotoğraf için bk. Bektaş, sy. I [1992], s. 139-143).

İnşa tarzı bakımından daha basit olan ve sadece kuşevi veya güvercinlik denilen bir grup kuşevi yapıların tuğla ve masif taş cephelerinde, duvardan herhangi bir çıkıntısı bulunmayan tek ya da daha fazla delikler halindedir. Bu küçük girintiler, duvar kaplamalarının işlenmesi sırasında tuğla veya taşların köşelerindeki kırıkların düzeltilmesi suretiyle meydana getirilmiştir. Dikdörtgen, üçgen, daire ve ke-

İstanbul'da Dârülaceze'nin duvarlarında yer alan ahşap kuşevleri ile Ayazma Camii kuşevlerinden biri

Eşref
Sencer
Kuşçubaşı'nın
el yazısı
(N. Şahiner
arşivi)